ELEKTR UZATISH KORXONASIDA QARZ PORTFELINI VALUTA VA MUDDAT BO‘YICHA BOSHQARISH

Iminova Nargizaxon Akramovna
Muhammad al-Xorazmiy nomidagi
Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
AKT sohasida iqtisodiyot kafedrasi mudiri, professor

Annotatsiya. Tezisda kapital sig‘imi yuqori elektr uzatish korxonasining qarz portfelini boshqarishda valuta, foiz turi va to‘lov muddatini birgalikda hisobga olish zarurati yoritiladi. 2024-yil uchun ochiq audit ma’lumotlari asosida qarzning katta qismi xorijiy valutada va xalqaro moliya institutlari hissasiga to‘g‘ri kelishi ko‘rsatildi. Portfelni segmentlash, to‘lovlar taqvimini yangilash hamda erkin va maqsadli pul mablag‘larini ajratib nazorat qilish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so‘zlar: qarz portfeli, valuta tarkibi, to‘lov muddati, likvidlik, elektr energetikasi, moliyaviy risk.

Kirish

Elektr uzatish infratuzilmasini qurish va yangilash uzoq muddatli investitsiyalarni talab qiladi. Korxonalar bunday loyihalarni ko‘pincha xalqaro moliya institutlari kreditlari hisobidan moliyalashtiradi. Uzoq muddat va nisbatan qulay stavka investitsiya dasturini qo‘llab-quvvatlaydi, ammo qarz valutasining tushum valutasiga mos kelmasligi hamda stavkaning qayta belgilanishi moliyaviy riskni oshirishi mumkin. Shu sababli jami qarz summasi portfel holatini baholash uchun yetarli emas.

Tezisning maqsadi elektr uzatish korxonasida qarzlarni valuta, foiz turi va muddat kesimida guruhlashga asoslangan boshqaruv tartibini taklif etishdir. Hisoblash bazasiga 2024-yil yakuniga tegishli, mustaqil auditor tekshirgan korporativ moliyaviy ma’lumotlar olindi.

Qarz portfelining tarkibi

2024-yil oxirida korxonaning kredit va qarzlari 6 402 891 mln so‘mni tashkil qilgan. AQSh dollariga bog‘langan majburiyatlar jami 5 803 154 mln so‘m, SDRdagi qism esa 6 148 mln so‘m bo‘lgan. Shunday qilib, xorijiy valuta komponenti jami qarzning qariyb 90,73 foiziga teng. Xalqaro moliya institutlari oldidagi qarz 6 109 499 mln so‘m yoki portfelning 95,42 foizini tashkil etadi. Bu nisbatlar korxonaning asosiy moliyalashtirish manbai va risk manbai bir segmentda jamlanganini ko‘rsatadi.

1-jadval

Qarz portfelini boshqarish uchun tayanch ko‘rsatkichlar

Ko‘rsatkich	2024-yil qiymati	Boshqaruvdagi mazmuni
Jami kredit va qarzlar	6 402 891 mln so‘m	Portfelning umumiy hajmi
AQSh dollaridagi qarz	5 803 154 mln so‘m	Valuta kursiga yuqori sezgirlik
SDRdagi qarz	6 148 mln so‘m	Qo‘shimcha valuta komponenti
Xalqaro moliya institutlari qarzi	6 109 499 mln so‘m	Kreditorlar konsentratsiyasi
Erkin pul mablag‘i	146 794 mln so‘m	Tez foydalaniladigan likvidlik
Bir yilgacha kredit to‘lovlari	701 326 mln so‘m	Yaqin muddatli qarz xizmati

Manba: [1]dagi 2024-yil yakuniga oid audit raqamlari asosida tuzildi.

Portfelning valuta tarkibi birinchi nazorat yo‘nalishidir. Korxona tushumi asosan milliy valutada shakllanib, qarzning katta qismi xorijiy valutada bo‘lsa, kurs o‘zgarishi majburiyatlarning so‘mdagi qiymatini oshiradi. Boshqaruv hisobotida har bir kreditning valutasini asosiy tushum va xarajat valutasi

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

bilan solishtirish kerak. Tabiiy moslik yetarli bo‘lmagan segment bo‘yicha qarz valutasini o‘zgartirish, himoya instrumenti yoki tarifga uzatish mexanizmi alohida iqtisodiy baholanadi.

Ikkinchi yo‘nalish to‘lov muddatidir. Bir yilgacha kreditlar bo‘yicha shartnomaviy to‘lovlar 701 326 mln so‘m, erkin pul mablag‘i esa 146 794 mln so‘m bo‘lgan. Bu ikki qiymatni oddiy solishtirish erkin pul yaqin kredit to‘lovlarining taxminan beshdan bir qismini qoplashini ko‘rsatadi. Mazkur nisbat to‘lov bajarilmaydi degan xulosa bermaydi, chunki yil davomida operatsion tushum kelib tushadi. Shunga qaramay, u qarzni qayta moliyalashtirish va pul oqimini rejalashtirishga erta e’tibor zarurligini bildiradi.

Uchinchi yo‘nalish foiz stavkasining turi va qayta belgilanish sanasidir. Qat’iy stavkali kredit pul oqimini oldindan rejalashtirishni osonlashtiradi. O‘zgaruvchan stavka esa bozor foizi pasayganda qulay bo‘lishi mumkin, lekin ko‘tarilish davrida qarz xizmatini qimmatlashtiradi. Shu sababli muddat jadvali faqat yakuniy qaytarish sanasini emas, stavka qayta ko‘rib chiqiladigan sanani ham ko‘rsatishi kerak.

Boshqaruv tartibi

Korxona xazina bo‘limi har bir kredit uchun valuta, qoldiq summa, stavka turi, qayta narxlash sanasi, asosiy qarz va foiz to‘lovlari hamda kreditorni qamrab olgan reyestr yuritishi lozim. Reyestr oyma-oy yangilanib, keyingi o‘n ikki oy uchun to‘lovlar taqvimi shakllantiriladi. Erkin pul va maxsus maqsadga bog‘langan mablag‘lar alohida ko‘rsatiladi. Aks holda amalda foydalanib bo‘lmaydigan pul likvidlik zaxirasini sun’iy ravishda yuqori ko‘rsatishi mumkin.

Kuzatuv kengashi yoki risk qo‘mitasiga taqdim etiladigan qisqa hisobotda to‘rtta signal yetarli: xorijiy valutadagi qarz ulushi, o‘zgaruvchan stavkali qarz ulushi, keyingi o‘n ikki oylik to‘lovlarning erkin pul va kutilayotgan operatsion oqim bilan qoplanishi, eng yirik kreditorlar ulushi. Signal belgilangan limitdan oshganda mas’ul bo‘linma aniq harakat rejasini taqdim etadi.

Xulosa

Elektr uzatish korxonasida qarz portfeli umumiy summadan tashqari valuta, stavka va muddat kesimida boshqarilishi kerak. 2024-yil ma’lumotlari xorijiy valuta va xalqaro kreditorlar ulushi yuqori ekanini, erkin pul esa yaqin kredit to‘lovlariga nisbatan cheklanganligini ko‘rsatadi. Amaliy choralar sifatida kredit reyestrini oyma-oy yangilash, o‘n ikki oylik to‘lov taqvimini yuritish, erkin pulni cheklangan mablag‘dan ajratish va yuqori konsentratsiya bo‘yicha oldindan moliyalashtirish rejasi tuzish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. National Electric Grid of Uzbekistan JSC. Consolidated Financial Statements as at and for the Year Ended 31 December 2024 with Independent Auditor’s Report. Tashkent, 2025.
2. IFRS Foundation. IFRS 7 Financial Instruments: Disclosures. London: IFRS Foundation.
3. ISO 31000:2018. Risk Management - Guidelines. Geneva: International Organization for Standardization, 2018.
4. Basel Committee on Banking Supervision. Stress Testing Principles. Basel: Bank for International Settlements, 2018.
5. Shapiro A. C. Exchange Rate Changes, Inflation, and the Value of the Multinational Corporation. The Journal of Finance. 1975. Vol. 30, No. 2. P. 485-502.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.